

Magyarok a Don-kanyarban

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története
(1942-1943)

SZABÓ PÉTER

SZABÓ PÉTER

MAGYAROK A DON-KANYARBAN

A magyar királyi 2. honvéd
hadsereg története
(1942–1943)

Kossuth Kiadó

Lektorálta:
Illésfalvi Péter

Felelős szerkesztő:
Somogyi Gréta

A térképázlatokat készítette:
Csákvári Kristóf

A könyv megjelenését a

Nemzeti Kulturális Alap

támogatta.

Minden jog fenntartva

© Szabó Péter 2019
© Kossuth Kiadó 2019

Tartalom

BEVEZETŐ	9
I. A 2. HADSEREG KELETI HADSZÍNTÉRRE KÜLDÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI ÉS FELÁLLÍTÁSÁNAK SZEMPONTJAI	15
II. A 2. HADSEREG SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, FEGYVERZETE ÉS FELSZERELÉSE, UTÁNSZÁLLÍTÁSI ÉS ELLÁTÁSI HELYZETE 1942 TAVASZÁN	31
A 2. hadsereg szervezete	35
A 2. hadsereg fegyverzete és felszerelése	41
A 2. hadsereg harceszközei	62
A 2. hadsereg gépjárművei és utánszállításának helyzete	67
III. A 2. HADSEREG ALAKULATAINAK MOZGÓSÍTÁSA, RÖVID KIKÉPZÉSE, ILLETVE ELSŐ SZÁLLÍTÁSI LÉPCSŐJÉNEK ELVONULÁSA UKRÁN TERÜLETRE (1942. MÁRCIUS – JÚNIUS)	73
A hadműveleti területre való kiszállítás előzményei	80
A 2. hadsereg első szállítási lépcsőjének kiszállítása és Kurszk körzetében való csoportosítása	85
IV. A 2. HADSEREG MEGSZÁLLÓ TEVÉKENYSÉGE (1942. MÁJUS – JÚLIUS)	91
A partizánok nyomában	93
A 2. hadsereg katonáinak véleménye a nyomorúságos körülmények között élő orosz lakosságról	100

V. A 2. HADSEREG KISZÁLLÍTÁSÁNAK FOLYTATÁSA, ILLETVE RÉSZVÉTELE A DON FOLYÓHOZ TÖRTÉNŐ ELŐRETÖRÉSBEN (1942. JÚNIUS – JÚLIUS)	105
A német „Operation Blau” elgondolása és előkészületei	107
Hadműveleti előkészületek a 2. hadsereg Kurszk környéki arcvonalán	112
Áttörés Tyim körzetében és felvonulás a Donhoz	129
VI. A DON MENTI HÍDFŐCSATÁK (1942. JÚLIUS 10. – SZEPTEMBER 16.)	155
A keleti hadszíntér helyzete 1942 nyarán és kora őszén	157
A Don folyóhoz felvonult 2. hadsereg összecsapásai a visszavonuló szovjet páncélosalakulatokkal	161
Összetűzések és atrocitások a saját csapatait támogató helyi lakossággal	168
Összehangolt támadás Uriv és Sztorozsevoje körzetében az 1. tábori páncélosadosztály részvételével (1942. július 19–20.)	170
Súlyos hídfőharcok Urivnál, Korotojajknál, Scsucsjénél és Kosztyenkinél (1942. augusztus 6–25.)	178
A korotojaji szovjet hídfő felszámolása, illetve az utolsó erőfeszítések a scsucsjé–perejezsejei és az uriv–sztorozsevojei Don-kanyarban (1942. augusztus 26. – szeptember 16.)	236
A Don menti hídfőcsaták tapasztalatai és mérlege	260
A 2. hadsereg gépjárműveinek állapota és megoldatlan utánszállítási problémái	272
VII. ÉLET AZ ARCVONAL MÖGÖTT, ELLENTMONDÁSOS KAPCSOLAT A HELYI OROSZ LAKOSSÁGGAL	275
VIII. A HADMŰVELETI SZÜNET (1942. SZEPTEMBER 16. – 1943. JANUÁR 12.)	289
A 2. hadsereg megsegítése, vagy erőtartálékolás a háború végére	291
A 2. hadsereg személyi állományának és egyes tüzér-, műszaki, illetve repülőalakulatainak részleges felváltása	297

A 2. hadsereg fegyverzetének és felszerelésének részleges kiegészítése	303
Erőfeszítések a Don menti arcvonala megerősítésére és felkészülés a téli védelemre	308
Fronthétköznapiak	322
Üzen a front	332
Munkaszolgálatosok a Don-kanyarban	342
IX. „AZ UTOLSÓ EMBERIG, AZ UTOLSÓ TÖLTÉNYIG”.	
A 2. HADSEREG VÉDELMI ÉS ELHÁRÍTÓHARCAI 1943 JANUÁRJÁBAN ÉS FEBRUÁRJÁNAK ELSŐ HETÉBEN	367
A sztálingrádi fordulat	369
A 2. hadsereg helyzete az 1943. januári szovjet hadművelet megindulása előtt	372
A Voronyezsi Front osztrogoszszk-rosszosi hadművelete, a magyar arcvonal áttörése a két hídfőnél (1943. január 12. – január 14.)	389
1943. január 12.	406
1943. január 13.	416
1943. január 14.	424
Sorsdöntő napok, 1943. január 15.	437
Sorsdöntő napok, 1943. január 16.	452
A IV. és VII. hadtest visszavonulása és a Cramer-hadtestcsoport utóvédharcai (1943. január 17. – február 10.)	465
A Siebert-hadtestcsoportnak alárendelt III. hadtest védelmi és utóvédharcai, illetve körülzárásából történő kitörése (1943. január 17. – február 6.)	508
Az 1943. januári és februári harcok mérlege	544
X. VISSZAVONULÁS AZ ÚJJÁSZERVEZÉSI KÖRZETEKBE, MAJD HAZATÉRÉS 1943. ÁPRILIS VÉGÉN ÉS MÁJUS HÓNAPBAN	551

MELLÉKLETEK

565

A 2. hadsereg hadrendje és szűkebb parancsnoki kara (1942-1943)	567
Rövid életrajzok	593
A 2. hadsereg alakulatainak veszteség- és egyéb adatai, kimutatásai	620
Korabeli dokumentumok	632
Levéltári, illetve kéziratoss források	658
Felhasznált irodalom	662
Illusztrációk jegyzéke	672
Névmutató	677

Bevezető

Több mint hetvenöt évvel ezelőtt a második világháború keleti hadszínterén csaknem egy teljes magyar hadsereg odaveszett. Jóllehet az eredményes utóvédharcok és a szovjet katonai vezetés hibái miatt a magyar 2. honvéd hadsereg teljes megsemmisülése nem következett be, de közel 50 000-en estek el, majd' ugyanennyien sebesültek meg, és a szovjet híradások 28 000 főre becsülték a hadifogságba esettek számát. Tulajdonképpen ma sem tudjuk pontosan, hogy a számszerű veszteség mekkora lehetett, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az életben maradottak közül hányan váltak nyomorékká, munkaképtelenné, s hányan hurcolták életük végéig az ott szerzett betegségeket. Számos német és szovjet hadsereg jutott erre a sorsra a második világháború során, azonban az efféle tragédiák legérzékenyebben a kisebb államok haderejét érintették.

Miért vezényelték a magyar 2. hadsereget Oroszországba, 2000-2500 kilométerre távol hazájától? Miért bocsátotta a magyar politikai és katonai vezetés a német hadvezetés rendelkezésére? Hányan veszték oda a Don-kanyarban? Örökké visszatérő kérdések! Az elmúlt több mint fél évszázad alatt e kérdésekre adott válaszok – a politika alakulásától is függően – többnyire csak leegyszerűsített formában, gyakorta téves adatokkal, hipotézisekkel fogalmazódtak meg. A magyar uralkodó osztályoknak önös érdekéből vezetett fasiszta, területtrábló akciójától a kereszténység védelméért folytatott és a bolsevizmus eltiprására irányuló hadjáratig számos szélsőséges választ kaphattunk történésztől, publicistától egyaránt. Neves és kevésbé neves szakíróktól hosszú ideig mást sem lehetett olvasni és hallani, mint hogy a második világháborúban harcba vetett magyar honvédeket élő tömegként dobták oda, remélt előnyök ellenében. A tények pontos ismeretében ezen hipotézisek természetesen már nem állják meg a helyüket.

A 2. hadsereg tragikus sorsát kezdetben kisebb hadtörténeti tanulmányokban, nagy monográfiák, szintézisek alfejezeteiben mutatták be történéseink, viszont más jellegű – de történeti értékű – alkotásokból vált ismertté. Nemeskürty István több kiadást is megért *Requiem egy hadseregért* című könyve, Sára Sándor *Krónika* című dokumentumfilm-sorozata és több jól hasznosítható memoár jelentette csupán mindazon, a 2. hadsereg történetét feltáró irodalmat, amely a szélesebb közvélemény figyelmét is felkelthette.

Egyetemi éveim óta kutatom és dolgozom fel e témát monográfiaszinten, dokumentum- és forráskötetekben, a magyar királyi honvéd gyalogezredek alakulattörténeteiben, könyvrészletek által, adattárakban, fotókönyvekben és ismeretterjesztő kiadványokban. A magyar hadtörténetírás – jómagamat is beleértve – kezdetben a

harctevékenységek és a fontosabb hadműveletek feldolgozására helyezte a hangsúlyt. A magyar királyi honvédség hiányosan fennmaradt hadiokmányait tekintve sokáig úgy tűnt, hogy egyebet nem is nagyon tehetett. Természetesen foglalkozott a honvédalakulatok szervezeti kérdéseivel, technikájával, a honi hadigazdasággal és a magyar katonapolitikával, számos egyéb szeptétet azonban nem sikerült feltárnia, amelyek szintén szorosan kapcsolódtak a második világháborús katonai részvételünk témaköréhez. A különféle feldolgozások közül az egyik legkitűnőbb munka B. Stenge Csaba nevéhez fűződik, aki *A pokol tornácán...* című kismonográfiájában az 1942. július és szeptember közötti Don menti hídfőcsaták történetét dolgozta fel.

A 2. hadsereg Don menti arcvonalának mögöttes területein zajló eseményekkel csupán egy évtizede kezdtek el érdemben foglalkozni történészeink és hadtörténészeink. *Don-kanyar* című kötetem harmadik, átdolgozott és bővített kiadásában – a hagyományos hadtörténeti munkákon némileg túlmutatva – ezen cselekményeket is ismertetem. Igyekeztem bemutatni, hogyan zajlottak le a 2. hadsereg egyes alakulatainak (gyalogezredek, zászlóaljok és az úgynevezett hadtáp-csendőr alakulatok) az arcvonal mögötti és közelében folytatott partizánellenes vállalkozásai, a magyar hadsereg katonai közigazgatási szervei milyen szigorú óvintézkedéseket léptettek életbe a honvédalakulatok védelme érdekében, a katonák miként vélekedtek a háború sújtotta orosz és ukrán területeken uralkodó állapotokról és a helyi lakosságról, milyen tragédiába torkollott a keleti hadszíntérré kivezényelt magyar munkaszolgálatosok sorsa, valamint milyenek voltak a frontkatonák hétköznapijai az arcvonalban, és hogyan tartották a kapcsolatot hozzátartozóikkal.

A kötet legfőbb forrásai – a fennmaradt magyar és német korabeli hadiokmányokon kívül – a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonáinak és munkaszolgálatosainak harctéri naplói és visszaemlékezései voltak, melyek részletesebben és kontextusba ágyazva jelenítik meg a fronteseményeket. A 2001-ben megjelent kötetem fontos kiegészítésének szánom a magyar alakulatokkal szemben álló szovjet csapatok harctevékenységeinek minél részletesebb bemutatását. Manapság ugyanis már nem mondható el, hogy a Vörös Hadsereg második világháborús harcainak dokumentumai hozzáférhetetlenek. Az orosz állami és katonai levéltárak jóvoltából számos szovjet hadiokmány kerül fel folyamatosan digitalizált formában a világhálóra. Ezek közül számos dokumentumot feldolgoztam, és igyekeztem beépíteni a kötetembe. Nem hagytam figyelem nélkül az egyre tárgyilagosabb és szakszerűbb orosz hadtörténeti kiadványokat és tanulmányokat sem, melyek fontos forrásaivá váltak kötetemnek.

A kötet számos táblázatot tartalmaz, legfőképpen a létszám, fegyverzeti és veszteségi adatok minél részletesebb bemutatása érdekében. A kiadvány függelékébe a 2. hadsereg hadrendje és szűkebb parancsnoki kara, nevezetes személyeinek életrajzai, néhány fontosabb korabeli dokumentum is bekerült.

Könyvemben a korabeli magyar katonai terminológiát használtam. A hadosztálytól és dandártól kezdve seregestnek, illetve hadműveleti egységnek, ezektől

lentebb csapattesteknek, majd alosztályoknak nevezték a magyar királyi honvédség alakulatait. A szövegben előforduló orosz településeket fonetikus írásmódban tüntettem fel, az idézett szövegeket pedig kurzívan publikáltam.

Szabó Péter

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt hadd köszönjem meg feleségemnek, Jobst Ágnesnek azt a rengeteg türelmet és megértést, melyet munkáim elkészítése során tanúsított. Számos könyvem és egyéb publikációm jelent már meg az elmúlt 35 év alatt, de a legtöbb önzetlen segítséget, szakértői véleményt és bátorítást e kötetem megírása során kaptam. Külön szeretném kiemelni Somogyi Gréta igényes szerkesztői munkáját és azt, hogy kéziratom hosszúra nyúlt munkálatai során elviselte vesszőparipáimat, és tartotta bennem a lelket. Amikor problémáim adódtak a fegyverzeti-technikai kérdésekben, illetve a korabeli szovjet és német források felkutatásában, minden esetben számíthattam kollégáim Bonhardt Attila, Számvéber Norbert, B. Stenge Csaba és a kötet lektora, Illésfalvi Péter szíves tanácsaira és észrevételeire. A térképázatok megrajzolása Csákváry Kristóf munkáját dicséri, neki is szintén köszönettel tartozom. A Voronyezsi Állami Pedagógiai Egyetem fiatal munkatársától, Horváth Gergőtől precíz leírásokat kaphattam a 2. hadsereg egykori hadművelési területén megtalálható települések és folyók pontos megnevezéséről. Szeretném megköszönni továbbá az alább megemlített barátaimnak, kollégáimnak és ismerőseimnek önzetlen segítségét, akik fotógyűjteményük értékes darabjaival és birtokukba jutott korabeli harctéri naplóikkal járultak hozzá a kötet képi és forrásanyagának gazdagításához:

Babucs Zoltán – Váchartyán
 Bálint Sándor – Balatonalmádi
 Báthory Csaba – Budapest
 Bene János, dr. – Nyíregyháza
 Berekméri Róbert – Marosvásárhely
 Both Rajmundné örökösei – Budapest
 B. Stenge Csaba, dr. – Tatabánya
 Csernavölgyi László, dr. – Újlengyel
 Dobri István – Nagydorog
 Fellner János – Sárospatak
 Hűbér József – Pécs
 Gállos Orsolya – Pécsvárad
 Gyimesi Ildikó – Győr
 Káposzta Lajos - Soltvadkert
 Kozáry Miklós, dr. – Kaposvár
 Lukács Bence Ákos – Budapest–Csíkszereda

Molnár András – Zalaegerszeg

Mujzer Péter – Budapest

Sarkady Sándor, dr. – Sopron

Sőregi Zoltán – Budapest

Takács Péter – Budapest

Udovecz György – Tata

Ungváry Krisztián, dr. – Budapest

Zóka Gyula – Zalaegerszeg

I.

A 2. HADSEREG KELETI HADSZÍNTÉRRE KÜLDÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI ÉS FELÁLLÍTÁSÁNAK SZEMPONTJAI

Több mint háromnegyed évszázada annak, hogy Magyarország jelképesnek induló második világháborús katonai részvétele nagyobb méreteket kezdett öltetni. A honvédséget arra szervezték és szellemileg arra készítették fel, hogy valamely szomszédos állammal harcba keveredve megvédje határainkat, s e határokon túli magyarlakta területekért is meg tudjon küzdeni háborús konfliktus esetén. Az 1942-es esztendődtől azonban egyre inkább egy olyan háborúban kellett részt vennie, melynek célja csak közvetetten mutatkozott. Míg az 1941. évi Szovjetunió elleni német hadjáratban való részvételünket Kassa bombázása és a német katonai vezetés kérései határozták meg, illetve döntötték el, a következő évtől ez Hitler határozott követelésére – a Barbarossa-terv kudarcának következményei miatt – történt.

1941. december első napjaiban a német haderő egyre lassuló előnyomulása Leningrád, Moszkva és Rosztov előterében végleg megfeneklett. A Moszkva elleni koncentrált támadás helyett az offenzíva továbbra is három irányban folytatódott. Ezen kialakult helyzet lehetővé tette, hogy a szovjet főparancsnokság – kihasználva a december 5–6-án beköszöntött zord téli időjárási viszonyok előnyeit – a kezdeményezést magához ragadta. A szovjet csapatok a Ladoga-tó és Tula között, mintegy 1000 kilométeres arcvonalon ellentámadásba mentek át, és a hideg időjárástól szinte megbénult német haderőt menekülésszerű hátrálásra kényszerítették. Az ellentámadást 1942. február elején sikerült többszöri krízis után felfogni. Az arcvonal eközben 200-250 kilométerrel hátrább szorult, és abban a vonalban állapodott meg, ahonnan 1941 októberében a Közép Hadseregcsoport Moszkva elleni támadása kiindult.

Az 1941–42. évi téli szovjet ellentámadás során a német seregtetek pótolhatatlan személyi és anyagi veszteségeket szenvedtek. Mindezek arra kényszerítették a német hadvezetést, hogy a tervezett 1942. tavaszi Szovjetunió elleni hadműveletnél nagyobb arányban vegye igénybe szövetséges haderőit.

A német követelések először Hitlernek a Mussolinihez, Antonescuhoz és Horthyhoz 1941. december 29. és 1942. január 1. között írt személyes leveleiben jutottak kifejezésre.

Hitler továbbra is számolt a román hadosztályok nagyarányú részvételével. Keitel tábornagy, a Wehrmacht főparancsnokságának főnöke 1942. január végi bukaresti tárgyalásai során megállapodott Antonescu marsallal, hogy a keleti hadszíntéren harcoló és megszálló feladatokat ellátó román csapatok létszámát ismét 26 hadosztályra emeljék fel. A románok azonban két elvi feltétel teljesítésétől tették függővé e további részvételt: 1. Magyarország is vállaljon nagyobb szerepet a keleti hadjáratban; 2. Németország garantálja Románia területi állandóságát a háború

időszaka alatt, szemben a magyar és bolgár követelésekkel. Hitler az 1942. február 11-én Antonescu marsallal történt találkozásakor mindkettőre ígéretet tett. Románia ezáltal teljes haderejének csaknem kétharmadát bocsátotta rendelkezésre, mely kontingens a 3. és a 4. hadserege keretében hét hadtestbe összefogva 15 gyalog-, négy hegyi-, hat lovas- s egy páncélos hadosztályt jelentett. 10 hadosztálya maradt az országban, s ezek többsége a magyar–román határterületen állomásozott. E készséges és nagyarányú katonai részvétel ellenében Antonescu marsall remélte, hogy a háború után Hitler beleegyezésével vissza lehet szerezni a Magyarországnak visszaadott Észak-Erdélyt és Székelyföldet.¹

Az olasz részvétel kezdetben jóval szerényebb, „expedíciós” méreteket öltött (három gyaloghadosztály, egy-egy hadtestközvetlen tüzérezred és repülőkötelék). A Duce azonban már 1941 októberében felajánlott két további hadtestet az 1941 júniusában kiszállított, úgynevezett Expedíciós Hadtest mellé. Ennélfogva a következő évben hat gyalog- és három hegyi hadosztály, valamint egy gépkocsizó dandár képezte a keleti hadszíntéri olasz erőket.² Mussolini egyrészt presztízsokból, Itália nagyhatalmi pozíciójából, másrészt a német csapatok észak-afrikai és földközi-tengeri jelenlétének mintegy kompenzálásaként döntött erről. Felajánlása 1942 augusztusára realizálódott.

A finn katonai vezetést az 1941-es késő őszi északi hadműveletek, különösen a Leningrád elleni támadás kudarca arra készítette, hogy a német követelések ellenére katonailag csak annyit kockáztasson, amennyi az eddig el-, illetve visszafoglalt területek megtartására szükséges. Nem növelték az 1941 második felében harcba vetett 16 hadosztályuk számát. A nagy veszteségeket szenvedett szlovák erők száma 1942 elejére egy hadosztálynyira csökkent.

A bolsevizmus ellen, illetve alóla történő felszabadítás jegyében és jelszavával vívott háborúban számos nem szövetséges államból származó, illetve toborzott önkéntes is részt vett. Belőlük a német szárazföldi erők, illetve a Waffen-SS kötelékében, többnyire német keretállománnyal vagy saját csapattesteket képeztek, vagy egyszerűen német szárazföldi alakulatokba sorozták be őket. Először a németek által megszállt nyugat-európai országokban kezdődtek meg a toborzások. A Szovjetunió elleni hadművelet megkezdését követően több dán, holland, norvég, flamand és val-lon légió alakult, melyeket eleinte a „Wiking” SS-hadosztály kötelékében vonták össze. A 17 000 fős spanyol 250. (úgynevezett Azur-hadosztály) gyaloghadosztályt 1941 nyarán állították fel, amelynek súlyos veszteségekkel járó keleti hadszíntéri részvétele, Leningrádtól délre egészen 1944 elejéig tartott. A Vichy-Franciaország

¹ FÖRSTER, J. 1975. 18. o.; MUELLER-HILLEBRAND, B. 1969. 68. o. A keleti hadszíntér hadműveleteiben részt vett 26 román seregtesten kívül 1942-ben egy román megszálló hadosztály is tevékenykedett Ukrajnában.

² *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler* 1967. 635. o.; MUELLER-HILLEBRAND, B. 1969. 67. o. Az olasz 8. hadsereg kötelékébe vont seregtesteken kívül egy olasz megszálló hadosztályt is bevetettek a megszállt ukrán területen.

1941 decemberétől kettő, majd később csak a 638. gyalogzászlóaljat magában foglaló Tricolore Légióval, Horvátország pedig 1942 nyaratól a későbbiekben Sztálingrádnál megsemmisült 369. gyalogezreddel képviselte magát a Szovjetunió ellen vívott háborúban. 1941 őszétől kisebb önkéntes, legfeljebb századszintű alakulatok a német hadsereg által elfoglalt szovjet területeken is szerveződtek, főleg a balti államokban és Ukrajnában. Elsősorban az utánszállítási vonalak ellenőrzésére, s a megszállt hátsóbb hadműveleti területeken tevékenykedő partizán és egyéb szétszórt ellenséges csoportok ellen vetették be ezeket. A már megszállt területekről származó szovjet hadifoglyokon kívül a német fogságba esett egyéb szovjetunióbeli nemzeti-ségű katonák közül is sokan ajánlották fel szolgálataikat a német hadsereg számára. Főképpen a türkmének és kozákok, akiknek toborzásával a felállításra kerülő egységek harcbevételét Hitler – tartva egy a megszállt keleti területek integrálására vonatkozó későbbi rendelkezésének politikai következményeitől – kezdetben nem hagyta jóvá. Csupán 1942 márciusában – a keleti hadszíntéren bekövetkezett kudarcok hatására – változtatta meg álláspontját. Hozzájárult a már felállt rendőrszázadok zászlóaljszintre történő emeléséhez, illetve május elején a német 162. gyaloghadosztály-parancsnokság által kezdetben türkmén és kozák önkéntesekből szervezendő csapatok megszervezéséhez, kiképzéséhez és alkalmazásához is. A következő évben már számos türkmén, észak-kaukázusi, volgai tatár, kalmük, örmény, azerbajdzsán és grúz legénységű gyalogzászlóaljat, lovasszázadot és építőzászlóaljat állítottak fel.³

A magyar honvédség 1941 végéig az alábbi erőkkel vett részt a Szovjetunió elleni háborúban:

- az úgynevezett Kárpát-csoport (Gyorshadtest, 1. hegyi és 8. határ vadász dandár) 1941. június 27-étől július 9-éig, ezt követően a hadműveletekben csak a Gyorshadtest 1941 novemberéig. Összesen 90 ezer fő.
- 5 megszálló dandár 1941 novemberétől, illetve decemberétől. Összesen 40 ezer fő.

Bárdossy László miniszterelnök 1941. november 25. és 27. közötti németországi látogatásakor a háborúban való magyar részvétel fokozásáról nem esett szó, a vendéglátók csupán gazdasági jellegű támogatást kértek. A hadihelyzet gyökeres fordulatát követően azonban a magyar honvédség keleti hadszíntéri részvételét is szükségesnek tartották a szovjet haderő térdre kényszerítéséhez. A német hadvezetés tisztában volt a magyar csapatok gyenge fegyverzetével, felszereltségével és mozgósítási rendszerének problémáival, de úgy vélte, hogy csekély fegyveranyag-kiegészítésekkel a főirányban támadó német seregtestek szárnyainak biztosítására ugyanúgy felhasználhatók lesznek, mint a román vagy az olasz csapatok. *Ha eddig azon az állásponton voltak velünk szemben, hogy, ha mindenáron részt akarunk venni a háborúban, akkor részt vehetünk, úgy most 1941 végén az eddigi önkéntes részvéte-*

³ HL VKF Eln. 1. oszt. 1942/4987., 11/b. melléklet.; MUELLER-HILLEBRAND, B. 1969. 68–71. o.

*1. Ribbentrop német külügyminiszter látogatása Budapesten
1942. január 6. és 9. között*

*lünk*ből egyszerre kötelességet csináltak. – írta Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke 1945-ben szerkesztett védőiratában.⁴

Magyarországot illetően Ribbentrop külügyminiszterre, Keitel tábornagra és a német vezérkarra hárult az a feladat, hogy a honvédség eddiginél nagyobb katonai részvételét közvetlen tárgyalások útján erőszakolják ki.

Először Ribbentrop érkezett Magyarországra, aki 1942. január 6. és 9. között tartózkodott hazánkban. Budapesti tárgyalásait csak január 8-án kezdte meg, ugyanis előtte – rendhagyó módon – Mezőhegyesen vadászatot vett részt. Tartózkodásának középpontjában a kormányzói kihallgatás és Bárdossy László miniszterelnökkel való tanácskozása állt. Súlyos katonai és gazdasági követelésekkel fordult vendéglátóihoz. A keleti hadszíntér 1942 elejére kialakult helyzetét elemezve különösen fontosnak tartotta, hogy a „bolsevizmust” még ebben az évben végleg legyűrjék. Hitler kérését tolmácsolva, Magyarország egész hadseregének részvételét igényelte ehhez. Ribbentrop látogatásának sikere érdekében nem titkolta el magyar tárgyalópartnerei előtt azt sem, hogy a román katonai vezetés a nagyobb magyar részvételtől tette függővé hadseregének teljes rendelkezésre bocsátását a keleti hadjáratukhoz. Bárdossy miniszterelnök tisztában volt azzal, hogy a német követelések elől 1942-

⁴ HL HM Békeelőkészítő csoport és a párizsi konferencián résztvevő katonai bizottság anyaga. 3. doboz A/III/1./225. bbk. Vk. 1945. Szombathelyi Ferenc vezérezredes vallomása.

ben már nem lehet elzárkózni, de minden erejével ezek mérséklésére törekedett. A tárgyalások során a magyar fegyveres erőknél Németország érdekeit is szolgáló Kárpát-medencei stratégiai szerepére, Románia és a Balkán felől fenyegető veszélyre, valamint a honvédség csapatainak gyenge fegyverzetére, felszerelésére, illetve hadigazdaságunk nehézségeire hivatkozott leginkább.⁵

Az országgyűlés házelnökei által Ribbentrop tiszteletére adott rendezvényen a Honvéd Vezérkar főnöke is elbeszélgethetett a német külügyminiszterrel. Ribbentropnak a magyar honvédség teljes részvételét szorgalmazó felszólításáról Szombathelyi vezérezredes az alábbiakat vetette papírra korabeli feljegyzéseiben: *Én magam nem tettem úgy, mint elődöm, hogy felkötött karral siettem a kormány elnökénél, vagy az államfőnél a német követeléseknek nyomatékat adni és érvényt szerezni, de tisztában voltam azzal is, hogy a magyar kormány a követelések teljesítése előtt ki nem térhet és a részvételt a háborúban teljesen meg nem tagadhatja. [...] Nagy szerepet játszott a hála, mert hisz a németeknek köszönhetjük azt, hogy az országnak jelentős területei vérveszteség és vérontás nélkül az Anyaországhoz visszatértek. Nagy szerepet játszott a reménység is, mert úgy véltük, hogy ha a németekkel megyünk, akkor még további tartományokat, illetve országrészeket, nevezetesen Dél-Erdélyt és a Bánátot is megkapjuk. Ilyen viszonyok mellett a kormánynak az állásfoglalását, hogy Ribbentrop felszólítását nem utasítja vissza, megértettem. Egy megtagadása Ribbentrop felszólításának szinte lehetetlennek látszott az akkori viszonyok mellett és végzetes következményekkel járhatott együtt. [...] Ribbentrop felszólításának megtagadásával a németek malmára hajtottuk volna a vizet, megszűnt volna az önálló magyar hadsereg, megszűnt volna az önálló magyar állami-ság, mert Quislinget nálunk a legjobb fajtában nem csak egyet, hanem tizet is találhattak volna.*⁶ A kormányzó és a miniszterelnök – a kormány tagjaival folytatott tárgyalását követően – a német követelésre a választ végül január 9-én adta meg. *Magyarország ugyan nem bocsáthatja rendelkezésre hadseregét száz százalékban a keleti hadjárat céljára, de hajlandó lehetőségeinek legszélső határáig elmenni, azaz a hadjáratban az eddiginél lényegesen nagyobb erővel részt venni* – olvasható Weber külügyi tanácsosnak a birodalmi külügyminisztérium kabinetirodájához küldött táviratában.⁷

Ribbentrop elégedetten távozott Budapestről. A legfontosabb katonai kérdésben a magyar politikai vezetéstől pozitív választ kapott, és az olaj- és gabonaszállítások növelésébe is beleegyeztek. A birodalmi külügyminiszter távozása után Horthy január 10-ei válaszlevelében biztosította Hitlert, hogy a magyar hadsereg részt vesz

⁵ MNL K. 63. és 473–474. SZENT-IVÁNYI DOMOKOS: Csonka Magyarország külpolitikája 702. p.

⁶ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírói pere. 7. doboz. Szombathelyi Ferenc feljegyzései 7127-7128. p.

⁷ A *Wilhelmstrasse és Magyarország* 647. o.

2. Keitel tábornagy, a német véderő-főparancsnokság főnöke 1942. január 20–22-ei budapesti tárgyalásai mellett tiszteletét teszi a Hősök terén

az 1942. tavaszi hadműveletekben *amennyire csak a felfegyverkezés, a mezőgazdaság és a bennünket körülvevő ellenség ezt lehetővé teszi.*⁸

A német–magyar politikai vezetésnek ezen elvi megállapodása után a részletek megbeszélése a katonákra várt. Ribbentrop, budapesti útja előtt azzal az instrukcióval látta el Keitel tábornagyot – a Wehrmacht főparancsnokságának főnökét –, hogy a magyar honvédség legalább kétharmadának részvételével lehet számolni a közelgő hadjáratban, és ebből kell kiindulni a tárgyalásokon. Keitel 1942. január 20-án a késő délelőtti órákban érkezett meg a magyar fővárosba a honvédség vezetőivel folytatandó háromnapos tanácskozásra. Az első nap délutánján a honvédelmi miniszteren és a Honvéd Vezérkar főnökén kívül Bárdossy miniszterelnökkel tárgyalt. A magyar politikai és katonai vezetőket meglepte azzal, ahogy a balul sikerült 1941. évi keleti hadjáratot jellemezte. *Előadása rendkívül őszinte benyomást tett. Többször mutatott rá arra, hogy a német hadvezetőség sajnos hibákat követett el. Tévedett felvetéseiben és számításaiban, sőt erre konkrét példákat is adott. Azt külön hangsúlyozta, hogy a német hadvezetőség a szovjet haderőt december elején tényleg elintéztnek tekintette és ennek konzekvenciáit még ipari vonatkozásban is levonta.* – olvasható Bárdossy miniszterelnök korabeli feljegyzéseiben.⁹ Az 1942. évi hadjáratához bocsátandó magyar alakulatok konkrét számáról ekkor még nem esett szó. A honvédség vezetői – a Ritz Szállóban tartott vacsora közbeni beszélgetésből – azonban azt szűrték ki, hogy Keitel előreláthatólag 6 dandárra számít, legfeljebb még a német anyaggal ellátandó páncélososztályra.

⁸ Horthy Miklós titkos iratai 1972. 318. o.

⁹ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírói pere. 7. doboz. Bárdossy László miniszterelnök 7016-7018. p. Feljegyzés Keitel Vilmos tábornagy és Bárdossy László m. kir. miniszterelnök és külügyminiszter között 1942. évi január hó 20-án déli 13 h–14 h-ig lefolytatott beszélgetésről.

A német tábornagy követelése azonban másnap messze túlhaladta a remélt mértéket. Három hadtestet – mely mindegyike három dandárból állott –, a Gyorshadtestet és egy hegyidandárt igényelt.¹⁰ Mellesleg a Keitel által kért magyar alakulatok száma a visszaemlékező leírásokban (Bárczy István, Szombathelyi Ferenc és Bajnóczy József vezérezredek) jóval nagyobb mennyiségben szerepel.¹¹ A Honvéd Vezérkar főnöke a kezdeti német követelés mértékéről az alábbiakat jegyezte fel: *Keitel tőlünk 15 hadosztályt, két hegyi dandárt, egy lovasdandárt, páncélhadosztályt és tíz megszálló hadosztályt követelt.*¹²

A magyar honvédség egyharmadát (másutt kétharmadát) jelentő erőkontingens megállapítása a január 21-ei és 22-ei tárgyalások vitatárgyát képezte. Ebből kellett Bartha Károly szolgálaton kívüli vezérezredes honvédelmi miniszternek, illetve Szombathelyi vezérezredesnek a lehetőségekhez mérten lealkudniuk. Keitel ugyan nem kérte a honvédség zömét, de ha figyelembe vesszük, hogy a ténylegesen meglévő 21 dandárból 5 már megszálló feladatot teljesített Ukrajnában, komoly áldozatvállalásra kényszerítette a magyar hadvezetést.¹³

Szombathelyi és Bartha nem tartotta lehetségesnek e német követelés teljesítését. A honvéd vezérkar főnöke több szempontból is megindokolta, hogy miért tartja túlzottnak. Feltárta a honvédség gyengéit, nevezetesen, hogy a szervezéssel csak 1944 végére lesznek készen, a meglévő alakulatok felfegyverzése csak félig megoldott, s jelentősek a kiképzésbeli hiányosságok. Utalt a szovjet hadsereg korszerűségére, s tartalékaira;¹⁴ az országnak a Balkán (esetleges angolszász partraszállás) és Románia felőli fenyegetettségére, de megemlítette azt is, hogy a magyar hadsereg még lelkileg sincsen felkészülve egy ilyen távoli alkalmazásra. Végül megjegyezte: *Meg kell gondolni azt is, hogy Magyarország tisztán ideális javakért harcol. Nem keresünk Oroszországban semmit, nem úgy, mint a románok, akik minket állandóan*

¹⁰ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggyal 1942. január 21-én. 7019-7024. p.

¹¹ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. X. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Szombathelyi Ferenc vezérezredes nyilatkozata 1945.; HL Békeelőkészítő Bizottság anyaga A/II./29. Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár és Bajnóczy József vezérezredes vallomása 1945.

¹² BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Szombathelyi Ferenc feljegyzései 7128. p.

¹³ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggyal 1942. január 21-én. 7019-7024. p.

¹⁴ A Vezérkar főnöke 2. osztályán az alábbi értékelések születtek 1941 végén a szovjet hadseregről: *A szovjet hadvezetőség számol a további visszavonulás lehetőségével. Hatalmas erődítési munkálatok folynak a Don és Volga mentén, a Kaukázusban, Moszkva és Leningrád körzetében. A német támadás ennek következtében a szovjet hadsereg szívós védelmébe fog ütközni [...]. A csapatok bátran harcoltak és sok helyen tanújelét adták a hősiességnek, különösen a háború kezdetén, de annak későbbi folyamán is [...]. Igen jól működött és működik még most is a szállító és utánpótlási szolgálat, főleg a technikai lebonyolítás szempontjából.* HL VKF 2. oszt. 1941. Összefoglaló helyzetjelentés 1941. június 1-jétől.

és nyíltan támadással fenyegetnek és véreinket állandóan sanyargatják. – olvashatjuk korabeli feljegyzéseiben.¹⁵

Keitel válaszai csak részben nyugtatták meg a honvédelmi minisztert és a Honvéd Vezérkar főnökét. Megelégedéssel hallgatták tőle, hogy Románia – feltételeinek teljesülése esetén – továbbra is igen nagy erővel vesz részt a német hadjáratban, s azt, hogy a Balkán felől nem fenyeget veszély, de a szovjet hadsereg legyőzöttségében nem hittek. Szombathelyi vezérezredek meg volt győződve arról, hogy a Vörös Hadseregnek az 1941. évi harcok után is maradtak tartalékai, s a magyar csapatok alkalmazása ellenük csak megfelelő német fegyverzeti és felszerelésbeli segítség, kiegészítés után képzelhető el.

A honvédség két vezetőjének tárgyalása Keitel vezértábornaggal hosszas alkudozások közepette zajlott. *Egyszer egy nagyon heves összeütközés már-már arra készítetett, hogy a tárgyalások megszakításával fenyegetődtek.* – írta Keitel visszaemlékezésében.¹⁶ *Keitel nyilvánvalóan fenyegette a magyarokat arra az esetre, ha nem adnának erőket a frontra. Arra az esetre kilátásba helyezte, hogy akkor a románok lennének a kedvencek és nem mi, s Erdélyt is ők kapnák meg.*¹⁷ – emlékezett vissza Bajnóczy József vezérezredek, a Honvéd Vezérkar főnökének akkori helyettese. A magyar katonai vezetők ragaszkodtak az általuk remélt 6 dandárnyi erőhöz, Keitel viszont ezt a megoldást sehogy sem tudta elfogadni. Szombathelyi feljegyzései alapján először négy, majd később hat hadosztályt ajánlottak a keleti hadszíntérre, azonban a tárgyalások ennél a pontnál sokáig húzódtak, már csaknem megszakadtak. A megállapodás végül a következőképpen született meg: *Hosszú alkudozás és huzavona után, végre megállapodtunk abban, hogy 3 dandárt, amelyek megszállási célokra lettek volna igénybe véve, szintén hadiállományra töltjük fel és ezt is a hadművelleti hadseregbe állítjuk be. Így ezen hadsereg 9 dandárból, egy páncéldandárból fog állani, mely 3 hadtestben lesz összefogva, míg a megszálló erők 5 dandárt fognak kitenni.*¹⁸

A megállapodásról a két katonai vezetés között semmiféle hivatalos dokumentum nem született, csupán feljegyzések készültek róla. Sem tartalmilag, sem formailag nem ütötte meg az államközi szerződés mértékét. Magyarország már hadviselő ország volt, háborús részvételének minden kérdésében a katonai vezetés és a minisztertanács határozott. *Egy „ad hoc” alkalmi megállapodás volt, kölcsönös biztosítékok nélkül az ígéretre, becsületre és bizalomra alapozva. Sem többet, sem kevesebbet nem tartalmazott, mint hogy Magyarország a német hadvezetőségnek*

¹⁵ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggal 1942. január 21-én. 7019-7024. p.

¹⁶ GÖRLITZ, W. 1961. 281. o.

¹⁷ HL HM Békeelőkészítő csoport és a párizsi konferencián résztvevő katonai bizottság anyaga. 3. doboz. A/III/1./ 225. bbk. Vk. 1945. Bajnóczy József vezérezredek vallomása.

¹⁸ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbírósi pere. 7. doboz. Tárgyalások Keitel vezértábornaggal 1942. január 21-én. 7019-7024. p.

rendelkezésre bocsájta a 10 hadosztályt, ezt a német hadvezetőség korszerűvé teszi és belátása szerint alkalmazza. – olvasható Veress Lajos vezérezredesnek az 1970-es években született összeállításában.¹⁹ A „gentlemen’s agreement” gyengéi a gyakorlatban azonnal kiütköztek, pontos, meghatározott dátumok és számok leszögezése nélkül a német ígéretek jórészt nem valósultak meg. A honvédség keleti hadszíntérre elvonuló csapatai kezdettől fogva drága árat fizettek ezért.

A keleti hadszíntérre kivonuló hadsereg fegyverzeti és felszerelésbeli hiányosságainak pótlásáról is született megállapodás. A részletek megtárgyalását azonban a két vezérkar közötti megbeszélésekre halasztották. *Az első alkalomkor nem tudtam kitérni az ígéret elől, miszerint a magyar hadosztályokért cserébe nagyszámú német fegyvereket adjunk. Kénytelen voltam ezen a téren engedményeket tenni, hiszen páncéltörő ágyúk, gyalogsági lövegek és egyéb modern felszerelés nélkül a magyar hadosztályok a jól felszerelt oroszokkal szemben nem sokat értek volna.* – olvasható Keitel visszaemlékezésében.²⁰ Ugyanettől a Honvéd Vezérkar főnöke az alábbiakat remélte: *Keittel való tárgyalásoknál kikötöttük azt, hogy a magyar hadosztályok a harcászati időképesség tekintetében a német hadosztályok színvonalára lesznek emelendők, ehhez szükséges fegyverzetet, különösen gyalogsági nehézfegyverek tekintetében és tüzérséget illetően és repülőket tekintetében. A páncélosztály anyagát teljesen ők adják és azonkívül, mivel a nagy távolságokra történő felvonulása az erőknek nagyon sokáig elhúzódott, mindent elkövettünk, hogy időt nyerjünk.*²¹

A megállapodásról készített feljegyzésben az anyagi segítség kérdését úgy rögzítették, hogy a magyar csapatok a németekével lehetőleg egyenértékű felszerelést fognak kapni, és a német és magyar csapatok együttműködésének vázlatos szabályozásával a tárgyalások le is zárultak. Egyes részletkérdések tekintetében Bajnóczy altábornagynak kellett a Keitel kíséretében levő tábornokokkal megállapodnia.

Keitel és kísérete január 22-én utazott el Budapestre. A katonai megállapodáson túlmenően a magyar kormány beleegyezett abba, hogy a hadműveleti területen lemond a hadifogoly és zsákmányszerzés jogáról, és az elvonuló hadsereg élelmezéséről a hadszíntéren – a megszállt ukrán területen felhalmozott saját készleteiből – a német hadsereg fog gondoskodni.²²

A német tábornagy látogatása idején a honvédség harcokosi-zászlóaljai csupán könnyű harcokosikkal rendelkeztek. A Keittel tárgyaló magyar katonai vezetők ezért azt is szorgalmazták, hogy a kiküldendő hadsereg hadrendjébe beállított tábori páncéloshadosztályt a németek lássák el a szükséges harcokosikkal és gépjármű-

¹⁹ HL TGY 3479. 6. p.

²⁰ GÖRLITZ, W. 1961. 281. o.

²¹ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbíróági pere 7. doboz. Szombathelyi Ferenc feljegyzései 7127-7131. p.

²² HL TGY 2779. 113. p.

vekkal. A szóbeli ígéret ezúttal sem maradt el, a Wehrmacht főparancsnokságának főnöke április elejéig ígérte a kért járművek leszállítását.²³

A megállapodást követően Keitel még találkozott Bárdossyval és Horthy kormányzóval. A miniszterelnök hangsúlyozta előtte, hogy a rendelkezésre bocsátandó erő meghaladja azt a mértéket, amire ő számított, és *igen súlyos politikai és gazdasági nehézségek elé állítják a kormányzatot*.²⁴ Horthy és a magyar katonai vezetés azonban kedvezőnek minősítette a megállapodást. A meglévő erőknek csak felét érintette e német kérés; Románia hadserege a keleti hadszíntéren továbbra is nagyobb mértékben fog „vérezni”, és a németektől várt fegyverzet és felszerelés esetleg a későbbi időszakban is emelheti a csapatok harcértékét.

A rendelkezésre bocsátott hadsereget, nevéen nevezve a 2. hadsereget, a „szövetség zálogaként” győzni, illetve a győzelem kivívásában jelképesen közreműködni küldték ki Ukrajnába. A magyar katonai vezetés – bár voltak bizonyos információi a Moszkva előtt megállított német hadsereg állapotáról, veszteségeiről és a szovjet hadsereg szívósságáról, tartalékairól – 1942-ben sem várt gyökeres fordulatot a háború menetében. Hosszan elnyúló háborúval számolt, amely nem a németek totális vereségével fog végződni. Az 1942. januári tárgyalásokon tapasztalt magyar vonakodást – amely arra irányult, hogy a rendelkezésre álló erők minél nagyobb arányban maradjanak távol a hadműveletektől – tehát nem az esetleges vereség gondolata váltotta ki. A 2. hadsereg alkalmazására és feladatára nézve csak közvetlenül a kezdeti harcok előtt adott felvilágosítást a német hadvezetés. Míg ez nem vált ismertté, a magyar királyi honvéd vezérkar azzal is áltathatta magát, hogy a kiküldött hadsereg szerepe nem lesz más, mint a támadó német hadseregek mögött biztosító, de nem megszálló feladatok ellátása. A magyar részről tapasztalható vonakodás fő oka a feszült román–magyar viszony volt. Mivel Magyarország 1942 elejéig kisebb mértékben vette ki részét a háborúból, mint Románia, nem akarta katonai erejét a későbbiek során sem gyengíteni.

A magyar hadvezetés a német politikai és katonai vezetőkkel folytatott tárgyalásai során nem tisztázta előre a kiküldendő hadsereg várható alkalmazási módját, annak idő- és területi határait, azt a német legfelsőbb katonai vezetés tartotta fenn magának.

A 2. hadsereg alakulatai közvetlenül német parancsnokságnak történő alárendelése esetén az előljáró német parancsnokságoktól származó minden intézkedés, illetve parancs úgy hajtandó végre, mintha az a magyar vezetéstől származna és ahogyan annak végrehajtására a Legfelsőbb Hadúrnak tett eskü minden honvédet kötelez.

²³ HL HM Eln. III. Csoportfőnökség 1942/4485.

²⁴ BFL XXV. 1. a. Nb. 293/1946. Szálasi Ferenc népbíróági pere. 7. doboz. Feljegyzés Keitel Vilmos vezértábornagy (ezen a rendfokozaton csak a korabeli iratokon szerepel) és Bárdossy László m. kir. miniszterelnök és külügyminiszter között 1942. évi január hó 20-án déli 13 h–14 h-ig lefolytatott beszélgetésről.

*Minden egyéb vonatkozásban (személyi utánpótlás, fegyelmi és tiszti személyi ügyek stb.) a hadsereg továbbra is a magyar vezetésnek (Honvédelmi Miniszter, illetve Honvéd Vezérkar főnöke) marad alárendeltje.*²⁵ – olvasható az érintett alakulatoknak megküldött 2. hadsereg-parancsnoksági intézkedésben. A Honvéd Vezérkart terheli a felelősség amiatt is, hogy nem volt távlati terve arra vonatkozólag, amennyiben e hadsereget komolyabb személyi és anyagi veszteségek érik, ezeket hogyan fogja pótolni.

A kivonuló hadsereg hadrendjének kialakítása, személyi állományának összeállítása már 1942 januárjának utolsó napjaiban megkezdődött. Január 27-én a honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar főnöke megjelent a kormányzónál, és tolmácsolta a minisztertanácsnak a keleti hadszíntérre szánt hadsereg szervezésével kapcsolatos, előző napon hozott javaslatát. Nevezetesen azt, hogy *Magyarország katonai részvétele úgy történjék, hogy az ország valamennyi részéről emeltessenek ki a csapatok és ne kizárólag a mozgósított három hadtest területéről.*²⁶ Horthy nem támasztott ez ellen kifogást, csupán azzal a feltétellel adta beleegyezését, hogy a román határon elhelyezkedő VI. és IX. hadtestet ne érintse a mozgósítás. Nem teljes hadtestek mozgósítását határozták tehát el, hogy mindez az országnak ne csak bizonyos részeit érintse, ne csak onnan vonjon el munkaerőt, annak a gazdasági életét ne bénítsa meg, s azt ne tegye katonailag védtelenné. *Sajnos ez az elméletileg helyes elgondolás a gyakorlatban nem vált be. Az egyszerű ember csak azt látja, hogy ő már közel egy éve itt van Oroszországban, viseli a háború egész terhet, miközben a falubelije nyugodtan végzi az otthoni munkáját, sőt a bevonult távolléte folytán még jobb kereseti lehetőségekhez jut, míg a hadbavonult állandóan aggódik családja megélhetéséért. Ennek az ésszerűségét a tömegnek semmiféle logikával megmagyarázni nem lehet.* – olvasható Tóth-Halmay József vezérkari őrnagynak, a 2. hadsereg-parancsnokság főszállásmesteri osztályára beosztott tisztnek 1943. február 20-ai összeállításában.²⁷

Az újbóli részleges mozgósítás elhatározását követően hamarosan elkezdődhetek a hadseregszervezés érdemi munkálatai. Egy, az 1941–1942-ben érvényes hadrendben nem szereplő, gondos válogatással összeállított hadsereg mozgósítására került sor. Személyi állományának összeállításánál a Horthy által is jóváhagyott január 26-ai minisztertanácsi javaslatához igazodva a magyar hadvezetést az a cél vezérelte, hogy a kiküldendő hadsereg emberanyaga egyenlően terhelje az ország egész területét, valamint minél kisebb mértékben érintse a honvédség szempontjából legértékesebb, fiatalabb korosztályokat.

Ennek megfelelően a hadszíntérre kivonuló sorállomány nem haladhatta meg a honvédség egész sorállományának 20%-át.

²⁵ HL 10. k. ho. pság. iratai. 1942/861/M.

²⁶ MNL K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyv 1942. január 26.

²⁷ HL 2. hadsereg iratai. 15. doboz. 2. hadsereg-parancsnokság. Főszállásmesteri osztály. Tóth-Halmay József vezérkari őrnagy: A magyar hadsereg összeomlásának okai. 1943. február 20.

1. táblázat A honvédség 1942. évi havi létszámkimutatásai július és október között²⁸

Létszám	1942. július	1942. augusztus	1942. szeptember	1942. október
A honvédség tényleges sorállományának létszáma	216 210	218 400	254 500	254 500
Ebből a 2. hadseregnél	45 400	44 150	41 800	41 800
Az összlétszám százalékban	24,4	20,4	16,4	16,4
A 2. hadsereg teljes legénységi létszáma	182 600	193 850	197 000	197 000
Ebből a ténylegesek százalékban	24,9	23,3	21,7	21,7

Jóllehet, 1942 későbbi hónapjairól már nem állnak rendelkezésre pontos létszámkimutatások, mégis e négy hónap adatait vizsgálva is megállapítható a tartalékos legénységi állomány arányának fokozatos növekedése a sorállomány ellenében. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a 2. hadsereg személyi veszteségeinek pótlására már kezdettől fogva többnyire tartalékos, illetve póttartalékos legénységi állományba tartozókat küldtek ki a hátszorból.

A sorállomány minimalizálása mellett a március elejétől mozgósított alakulatok érvényes hadrend szerinti tartalékállományuknak is csak a felét vehették igénybe. A fennmaradó hányadot a 30–45 év közötti korosztályokból egészítették ki. Az 1938 és 1941 közötti országgyarapítással határainkon belülre került nemzetiségi hadkötelesek – főleg románok és ruszinok – 20%-os aránya a kivonuló hadsereg állományának egészében megfelelt az ország összlakosságában képviselt számarányuknak.²⁹ A táborig munkásszázadokkal elvonuló zsidók és a baloldali mozgalmakban részt vettek létszáma – a szervezési előírások szerint – nem haladhatta meg a hadsereg élelmezési létszámának 10%-át.³⁰

A személyi állománynak e fentiekben vázolt szervezése nagymértékben és károsan befolyásolta a csapatok harcképességét. Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke ekképpen tárta fel a 2. hadsereg szervezési problémáit a Legfelső Honvédelmi Tanács 1942. október 5-ei ülésén: *A csapatokat a gyors fejlődés folytán nagyon fel kellett hígítani. Tiszti- és altiszti kar egyaránt erősen fel lett hígítva. A hadsereg mélysége többé-kevésbé jól, rosszul kiképzett évfolyamokból állott. Voltak évfolyamok, amelyek csak három hónapos kiképzésben részesültek és*

²⁸ HL HM Eln. 6. k. oszt. 1942/48819. és 1942/66573.

²⁹ Bővebben lásd SZABÓ P. 1990/1. 39–55. o.

³⁰ HL HM Eln. 1. a. oszt. 1942/15802. és 1942/921/M.

*mégis be kellett őket a kivonuló hadseregbe állítani, mert részben sok volt az egyáltalán kiképzetlen évfolyam és a hadsereg fiatalítása is rendkívül sürgős volt.*³¹

2. táblázat A 2. hadsereg több mint 7000 főnyi tiszti állományának összetétele 1942 júliusa és szeptembere között³²

Tiszti állomány	1942. július	1942. augusztus	1942. szeptember
Tényleges	2330	2450	2570
Tartalékos	3450	4590	4590

E fenti arány 1942 későbbi hónapjaiban a legénységi állományéhoz hasonló módon változott meg, szintén a tartalékosok javára. A tartalékos tiszti állomány létszáma ennél fogva több mint kétszerese lett a hivatásosénak.

Az úgynevezett magasabb parancsnokok, a hadseregpáncsnok, hadtest- és hadosztályparancsnokok a tábournoki karból kerültek ki. Általában – kevés kivétellel – annak a seregtestnek élén vonultak ki, amelynek békehadrendi parancsnokai voltak. Ahol valami hiányosság mutatkozott e magasabb parancsnokok hadialkalmassága tekintetében, ott a törzsükbe beosztott és elméletileg jól képzett vezérkari tisztek léptek a helyükbe.

A kivonuló hadsereg tisztikarának neuralgikus pontjai az ezred-, illetve a zászlóaljparancsnokok voltak. Ezen törzstisztek (őrnagyok, alezredek, ezredek) életkoruk tekintetében az idősebb korosztályokhoz tartoztak. Az első világháborút mint szakasz-, esetleg mint századparancsnokok harcolták végig. A két világháború közötti kis létszámú honvédségben létszámuk túlságosan is magas volt. Tényleges csapatszolgálat csak bizonyos hányaduknak jutott, zömük különböző, főleg adminisztratív jellegű szolgálatot teljesített. Ez azt eredményezte, hogy csak alkalmi kapcsolatuk lehetett a csapatokkal, s kevésbé tudtak lépést tartani a hadügy korszerűsödésével s új vívmányaival a kiképzés, illetve a technika terén. Életkoruknál is fogva – 45-50 év feletti törzstisztekről van szó – sokuk képtelen volt elviselni a harctéri megpróbáltatásokat, s pár hónap elteltével betegen tértek vissza a hátszágba. Természetesen derekasan helytálló és jó képzettségű katonákat is találunk a törzstisztek között: Rummy Lajos és Farkas Zoltán ezredek, illetve Kaltróy Antal és Vécsey Béla alezredek a legkiválóbbak közé tartoztak.

Az alantos tisztek (század- és szakaszparancsnokok) esetében erősen éreztette hatását a hivatásos tiszthiány. A tiszti létszámszükséglet kielégítése végett ugyan

³¹ HL VKF Eln. 1. oszt. 1942. 19., sz. n. irat. A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökének „Előadása” a Legfelső Honvédelmi Tanács 1942. október 5-ei ülésén. I. rész. A 2. hadsereggel kapcsolatban 1942. X. 1-ig történt események rövid összefoglalása. Tapasztalatok 6. p.

³² HL HM Eln. 6. k. oszt. 1942/43833. és 1942/48819.

már 1939-től működött a „továbbszolgáló-próbaszolgálatos” rendszer,³³ de ez is csak a kevésbé képzett tisztek számát növelte. A kivonuló hadsereg századparancsnoki karában ugyan szép számban képviseltették magukat a Ludovika Akadémiát frissen vagy pár éve végzetek, de voltak ténylegesített, továbbszolgáló-próbaszolgálatos, sőt elvétve tartalékos tisztek is közöttük. Érdekességképpen megjegyezhető, hogy a honvédség tüzér, illetve híradó képzettségű hivatásos tiszti állományának több mint fele beosztást nyert az 1942 tavaszán elvonuló hadsereg kötelékébe. A többi fegyvernem esetében nem apadt le ilyen nagymértékben a hátországból maradt tiszti állomány létszáma.³⁴ Testőr, illetve ejtőernyős törzs- és főtisztok is kivonultak a hadsereggel, az előbbieket a 32/I. zászlóaljban, az utóbbiakat az 1. tábori páncélososztály gépkocsizó lövész zászlóaljaiban teljesítették frontszolgálatot.

A mozgósított hadsereg tiszti állományának felét, majd 1942 őszétől több mint felét – ahogy ez más országok hadseregeiben is tapasztalható volt – a tartalékos tisztek alkották. Javarást a tanítók és kistisztviselők rétegéből kerültek ki. Katonai képzettségük, ismereteik ha nem is voltak néha arányban a beosztásukkal összefüggő feladatokkal, mégis a harcok legkritikusabb óráiban nemegyszer jobban helytálltak, mint néhány hivatásos tiszt, s szorosabb kapcsolatban álltak a legénységgel is.

A hadsereg egyik legnagyobb gyengéjét személyi vonatkozásban a tiszthelyettesi és a tisztviselői kar jelentette. Nem a képzettség tekintetében maradtak el a megkívánt szinttől, hanem létszámuk volt rendkívül alacsony.

---

³³ A honvédség jelentős méretű hivatásos tiszthiányának pótlására 1939 után a tartalékos tisztek számára lehetővé tették, hogy egyéves – Ludovika Akadémián tartott – tanfolyam s csapatszolgálat után tényleges tiszti állományba kerülhettek.

³⁴ HL HM 8. e. oszt. 1942/39965.